

SAMI PIHLSTRÖM

# Hilary Putnam (1926–2016)

**Jos toisen maailmansodan jälkeistä, erityisesti angloamerikkalaista filosofiaa seuranneen pitäisi nimetä yksi ajattelija, joka on osallistunut aktiivisesti keskeisiin keskusteluihin lähes kaikilla filosofian osa-alueilla ja jonka töiden myötä moni nykyisin elinvoimainen tutkimusala on saanut alkunsa, useat nimeäisivät epäilemättä Hilary Putnamin.**

**M**oni muu merkittävä hahmo jää historiaan yhdellä tai kahdella suurella oivalluksella: esimerkiksi W. V. O. Quinen päänäkemykset voidaan kiteyttää pitkälti naturalismiin ja sen kehitelmiin, ja aivan eri traditiossa Emmanuel Levinas tunnetaan yhdestä ratkaisevasta perusideasta, toiseuden eettisestä ensisijaisuudesta. Sen sijaan Putnam liikkui pitkän uransa aikana sujuvasti logiikan, logiikan ja matematiikan filosofian, kielifilosofian, mielen filosofian, tietoteorian, metafysiikan, tieteenfilosofian, yhteiskuntafilosofian, uskonnonfilosofian ja filosofian historian alueilla, unohtamatta filosofian itsensä luonnetta ja inhimillistä merkitystä pohtivaa metafilosofiaa. Näistä filosofian osa-alueista moni näyttäisi nykyisin aivan erilaiselta ilman hänen kontribuutioitaan.

Hilary W. Putnam syntyi Chicagossa 31.7.1926 ja kuoli Bostonissa 13.3.2016 muutamaa kuukautta ennen kuin olisi täyttänyt 90 vuotta. Hän opiskeli aluksi Pennsylvanian yliopistossa, Philadelphiassa, jossa hän suoritti kandidaatintutkintonsa 1948, ja sittemmin Kalifornian yliopistossa, Los Angelesissa, jossa hän tohtoroitui 1951. Todennäköisyyden käsitettä tarkastelleen väitöskirjan ohjaaja oli Hans Reichenbach, yksi Euroopasta Yhdysvaltoihin emigroituneista johtavista loogisista empiristeistä. Vaikka Putnam etäännytti pian loogisesta empirismistä – ja oli sitä kritisoineen tieteellisen realismin tärkeimpiä kehittäjiä – sekä Reichenbachin että Rudolf Carnapin vaikutus näkyy hänen myöhäisemmässään ajattelussaan.

Uransa varhaisvaiheessa Putnam opetti filosofiaa Northwesternin yliopistossa 1952–1953 ja Princetonin yliopistossa 1953–1961, kunnes siirtyi tieteenfilosofian professoriksi Massachusettsin teknilliseen korkeakouluun vuosiksi 1961–1965. Vuonna 1965 hänet nimitettiin Harvardin yliopiston professoriksi, ja siellä hän työskenteli eläköitymiseensä eli vuoteen 2000 asti: vuodesta 1976 alkaen modernin matematiikan ja matemaattisen logiikan Walter Beverley Pearson -professorina ja myöhemmin Cogan University Professor -tittelillä.

Harvardin yliopiston filosofian laitoksen kulta-aika oli 1970–80-luvuilla. Tuolloin samojen käytävien varrella työskentelivät Putnamin ja Quinen lisäksi muiden muassa Nelson Goodman, John Rawls, Robert Nozick ja Stanley Cavell. Putnam filosofoi vuosikymmeniä poikkeuksellisessa intellektuaalisessa ympäristössä, joka vai-

kutti lukemattomin tavoin filosofian kehitykseen. Saman yliopiston varhaisempia kärkifilosofejia olivat esimerkiksi William James, Josiah Royce ja C. I. Lewis, joiden kanssa Putnam voidaan asettaa samaan pragmatismen perinteen jatkumoon. Putnam oli Richard Rortyn ohella merkittävin uuspragmatisti. Hän nosti sekä pragmatistisen ajattelun systemaattisen kehittelyn että perinteen klassikkojen, kuten Charles Peircen, William Jamesin ja John Deweyn, historialliset tulkinnat filosofian ytimeen. Näin hän osallistui analyyttisen filosofian myöhäisvaiheen post-analyyttiseen kriittiseen itsereflektioon.

## ”Merkitykset eivät ole päässä”

Itsekriittisyys oli yleisemminkin Putnamin filosofista työtä kuvaava piirre. Hän oli kritikoilleen liikkuva maali, koska hän luopui toistuvasti aiemmin kannattamistaan näkemyksistä – jopa sellaisista, jotka olivat muodostaneet lähtökohdan kokonaisille filosofisille tutkimusohjelmille. Esimerkiksi sopii mielen filosofian funktionalismi, jonka mukaan mentaaliset tilat ovat jonkin olion (kuten ihmisen, muun organismin tai vaikkapa tietokoneen) ”funktionaalisia tiloja” eivätkä esimerkiksi aivotiloja tai muita fyysikaalisia tai fysiologisia tiloja. 1960-luvun kirjoituksissaan Putnam oli luomassa funktionalismia, josta muotoutui kokonaiselle tutkijasukupolvelle jonkinlainen *received view* ei-reduktiivisen materialismin työstämisessä, mutta 1980-luvun lopulla hän hylkäsi tämän näkemyksen ja alkoi edetä kohti pragmatistisempaa ja osin Wittgenstein-vaikutteista kantaa, jonka mukaan mielen tilat edellyttävät organismin ja sen toimintaympäristön dynaamista yhteyttä.

Mieli ei siis Putnamin mukaan ole ”päässä” sen enempiä kuin kielelliset merkityksetkään. Tämän hän argumentoi jo 1970-luvulla niin kutsutun kausaalisen referenssiteorian yhteydessä tehden tunnetuksi iskulauseen: *meanings just ain't in the head*.

Kielen ilmaisun ja sen viittauskohteen välisen viittaus-suhteen eli referenssin kiinnittyminen edellyttää sekä kielen puhujien ”kielellistä työnjakoa” että heidän elinympäristönsä kausaalista panosta. Kuuluisassa esimerkissä kerrotaan Kaksoismaasta (*Twin Earth*), jonka joissa, järvisissä ja vesijohdoissa on H<sub>2</sub>O:n sijasta tuntematonta yhdistettä XYZ, joka on kuitenkin havaittavilta ominaisuuksiltaan aivan meidän planeettamme veden kaltaista.

Kaksoismaan asukkaat viittaavat sanaa ”vesi” käyttäessään XYZ:aan, vaikka me viittaamme samalla sanalla H<sub>2</sub>O-yhdisteeseen. Kuitenkin erityisesti 1980-luvulta alkaen Putnam korosti monia ankarampaa fysikalismia ja kausaalista referenssiteoriaa puolustaneita kriitikoitaan vastaan, ettei hänen tarkoituksenaan koskaan ollut redusoida referenssin käsitettä tai mitään semanttisia käsitteitä kausaalis-fysikaalisiin käsitteisiin.

Putnamin ehkä kiistellyin näkemys oli niin kutsuttu sisäinen realismi, jonka hän 1970-luvun lopulla asetti vastakohdaksi aiemmin itsekin kannattamalleen metafysiselle realismille. Metafyysisen realismin mukaan maailma muodostuu tietystä mielestä ja kielestä riippumattomien olioiden ja ominaisuuksien joukosta ja on periaatteessa kuvattavissa (”Jumalan näkökulmasta”) yhdellä täydellisellä todella teoriolla, joka on ei-episteemisessä korrespondenssisuhteessa maailman itsensä kanssa. Sisäinen realismi puolestaan väittää, että maailman ontologisesta koostumuksesta ja teorioittemme tai kuvaustemme totuudesta (ja epätotuudesta) on mielekästä puhua vain jonkin kuvauksen tai näkökulman ”sisällä”, ei ulkoisesta absoluuttiseksi oletetusta näkökulmasta. Lisäksi totuus on episteeminen käsite, jonkinlaista ideaalista rationaalista hyväksyttävyyttä pikemmin kuin episteemisistä olosuhteistamme riippumatonta kielen ja maailman välistä korrespondenssia. Metafyysisen realismin paradigmatapaus on vahva tieteellinen realismi, jonka mukaan ”lopullinen” luonnontieteen teoria kertoo, millainen maailma ”todella” meistä riippumatta on. Tällaista skientismia Putnam vastusti johdonmukaisesti vielä sittenkin, kun hän luopui 1990-luvun alussa sisäisen realismin episteemisestä totuuskäsityksestä.

Tieteellisen realismin historia olisi aivan erilainen ilman Putnamia, joka 1950-luvulta 2010-luvulle puolusti realismia ja etenkin ei-havaittavien teoreettisen entiteettien ontologisesti vakavaa postulointia muun muassa empirististä instrumentalismia vastaan. Sisäistä realismia on pidetty milloin kantilaisena idealismina, milloin Thomas Kuhnin paradigmateoriaa muistuttavana konstruktivismina. Toisinaan se on ajateltu teorioiden yhteismitattomuutta propagoivana relativismina, toisinaan loogiseen empirismiin palautuvana verifikationismina. Putnam itsekin havaitsi sisäisen realismin ongelmat jo varhain. Toisaalta Putnam ei koskaan luopunut sisäiseen realismiin liittyneestä pyrkimyksestä nähdä todellisuuden tieteellinen kuvaaminen ja selittäminen vain yhtenä mahdollisena näkökulmana maailmaan – sen sijaan, että se nähtäisiin ainoana tärkeänä tai ontologisesti ensisijaisena näkökulmana. Tässä laajassa mielessä Putnamia voidaan pitää pluralistina, joka korosti maailman jäsentämisen moninaisuutta.

### Tosiasiat ja arvot

Pluralistina Putnam hylkäsi – niin ikään kiistanalaisella ja monien mielestä ongelmallisella tavalla – arvojen ja tosiasioiden välisen perinteisesti jyrkkänä tehdyn eron. Hän muistutti, että tieteen teoreettisimmatkin väitteet

edellyttävät taustakseen inhimillisten arvojen kokonaisuuden, koska meidän on voitava arvioida esimerkiksi teorian ja evidenssin suhdetta luotettavuuden ja rationaalisuuden kaltaisten arvopitoisten käsitteiden valossa. Tieteellistä maailmankuvaa ei voida palauttaa puhtaiden objektiivisten faktojen kuvailuksi, koska jo tuollainenkin kuvailu edellyttää arvoja. Vastaavasti etiikka ei ole objektiivisuuteen pyrkivän, rationaalisen tarkastelun ulottumattomissa; pikemminkin tiede ja etiikka ovat tässä suhteessa samankaltaisia intellektuaalisia pyrkimyksiä, joiden eroja ei pidä häivyttää näkyvistä mutta joita ei toisaalta myöskään tule jyrkästi leikata irti toisistaan.

Myöhäistuotannossaan Putnam lähestyi pluralistisesta perspektiivistä myös uskonnonfilosofiaa: vaikka tiede on ylivoimainen todellisuutta koskevan tiedon ja rationaalisten selitysten tavoittelussa, uskonnollisella ajattelulla ja elämäntavalla on oma tieteeseen palautumaton merkityksensä. Putnam hylkäsi paitsi evidentialismin, jonka mukaan uskonnollisten uskomusten rationaalista hyväksyttävyyttä tulee arvioida samoilla neutraaleilla rationaalisuuden standardeilla kuin esimerkiksi tieteellisten teorioiden hyväksyttävyyttä, myös veltoon relativismiin johtavan fideismin, jonka mukaan uskon ja järjen välillä ei ole mitään yhteyttä. Vaikka uskonnolliset käsitykset eivät ole testattavissa tieteellisessä tutkimuslaboratoriossa, niitä kuitenkin Putnamin mukaan arvioidaan ja koetellaan ”elämän laboratoriossa”. Putnam piti ajatteluaan siinä mielessä kaksijakoisena, että hän kehitti yhtäältä vuosikymmenten ajan tieteenfilosofiaa täysin uskonnollisesta ajattelusta irrallaan mutta oli toisaalta harras juutalainen. Jälkimmäinen piirre ehkä korostui hänen viimeisinä vuosikymmeninä.

### Vaikuttajat ja vaikutus

Putnamin tärkeimmiksi filosofianhistoriallisiksi taustavaikeuttajiksi voidaan lukea ainakin Aristoteles, jonka sielua koskevaa ajattelua hän piti mielenfilosofisten ideoidensa yhtenä edeltäjänä; Immanuel Kant, jota edeltävässä filosofiasa oli Putnamin mukaan mahdollista olla vain metafysisen realisti eli Kantin omin termein transsendentaalinen realisti; edellä mainitut pragmatismien klassikot, erityisesti James, jolta ovat osin peräisin myös Putnamin pragmaattinen pluralismi ja arvot–faktat-dikotomian kritiikki; loogiset empiristit, joiden kielifilosofisesta perusvirittyneisyydestä Putnam ei koskaan täysin irtautunut ja joiden metafysiikkavastaisuus tavallaan näkyy myös metafysisen realismin kritiikissä; ja Ludwig Wittgenstein, jonka myöhäisfilosofian pohjalta Putnam torjui erilaisia metafysisiä näennäisratkaisuja tunnustautumatta kuitenkaan missään vaiheessa vakaumukselliseksi ”wittgensteinilaiseksi” ja ajautumatta eräiden wittgensteinilaisten dogmaattisen metafysiikan vastaisuuteen.

Putnamin tuotannossa merkittävimpiä virstanpylväitä eivät ole niinkään monografiat vaan artikkelit (ja osin luentosarjat), ehkä tunnetuimpina ”Minds and Machines” (1960), ”The Meaning of ’Meaning’” (1975) ja ”Realism and Reason” (1977). Lisäksi hän kokosi säännöllisesti kirjoituksiaan artikkelikokoelmiksi, joiden kautta voidaan

hahmottaa hänen filosofiansa tärkeimmät kehitysvaiheet. Funktionalismia, kausaalista referenssiteoriaa ja tieteel- listä realismia edustaneen varhaiskauden tärkeimmät kirjoitukset löytyvät teoksista *Mathematics, Matter, and Method* (1975) ja *Mind, Language, and Reality* (1975). Käännös sisäiseen realismiin alkaa teoksesta *Meaning and the Moral Sciences* (1978) ja huipentuu kirjoissa *Reason, Truth and History* (1981), *Realism and Reason* (1983), *The Many Faces of Realism* (1987), *Representation and Reality* (1988) ja *Realism with a Human Face* (1990). Näistä viimeksi mainittu sisältää jo eksplisiittistä prag- matismin tarkastelua, joka jatkuu myöhemmissä teok- sissa *Renewing Philosophy* (1992), *Words and Life* (1994), *Pragmatism. An Open Question* (1995), *The Threefold Cord. Mind, Body, and World* (1999), *The Collapse of the Fact/Value Dichotomy* (2002) ja *Ethics without Ontology* (2004). Myöhäistuotannossaan Putnam uskaltautui poh- timaan juutalaista traditiota uskonnonfilosofiassa (*Jewish Philosophy as a Guide to Life*, 2008) ja palaamaan moniin varhaisempien teostensa tieteenfilosofiin, logiikan- ja matematiikanfilosofiin ja realismikeskustelua uudis- taviin teemoihin (*Philosophy in an Age of Science*, 2012).<sup>1</sup>

Putnamin ajattelua on tarkastelu lukuisissa kriittisissä

kokoomateoksissa ja aikakauslehtien erikoisnumeroissa, joista vaikuttavin lienee vähän ennen hänen kuolemaansa ilmestynyt Library of Living Philosophers -sarjan nide *The Philosophy of Hilary Putnam* (2015).

Putnamin merkitystä on vaikea yliarvioida. Eikä näin ole ainoastaan analyttisen ja jälkianalyttisen filosofian tai (uus)pragmatismien yhteydessä vaan ylipäänsä osana toisen maailmansodan jälkeisen inhimillisen ajattelun kehitystä. Putnam kuului kaikin mahdollisin kriteerein 1900-luvun ja 2000-luvun alun filosofian avainhah- moihiin. Hän ei perustanut koulukuntaa, koska oli aina valmis muuttamaan mieltään. Tämän epädogmaattisuus- tensa vuoksi hän vaikutti filosofiaan laajemmin ja sy- vemmin kuin juuri kukaan aikalaisensa. Monet hänen teorioistaan ovat osoittautuneet vaikeasti puolustetta- viksi, mutta yleensä hän havaitsi itse niiden ongelmat ennen terävimpiäkään kriitikoita.

## Viite

- 1 Putnamin julkaisuluettelo vuoteen 2014 asti on luettavissa osoit- teessa: [pragmatism.org/putnam/putnam\\_bibliography.pdf](http://pragmatism.org/putnam/putnam_bibliography.pdf)